

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De ware volkspartij zoekt naar gemeenschappelijke belangen

Zoals de geschiedenis maar al te zeer bewijst zal waar louter en alleen de zogenaamde volkswil in tel is, democratie snel ontaarden in populisme of de terreur van een minderheid. Het verschil tussen een populistische partij en een volkspartij is dat de laatste de belangen van alle bevolkingsgroepen tot zijn recht wil laten komen. Een christendemocratische volkspartij als het CDA gaat uit van het harmoniemodel en streeft ernaar de bevolking te activeren bij het nemen van eigen verantwoordelijkheid. De beste manier om een populistische partij te bestrijden is niet door de confrontatie met haar te zoeken, maar door de zorgen van haar kiezers serieus te nemen.

door *Piet Hein Donner*

De auteur is minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (CDA).

GEEN GEZEIK, ALLEMAAL RIJK; de leuze van de tegenpartij. Het is geen wetenschappelijke definitie van populisme, maar een adequate typering daarvan uit een tijd dat we dachten dat populisme onschuldige satire was. Een wetenschappelijke omschrijving van populisme is moeilijker. Dat komt, vrees ik, mede doordat wat we als populisme zien, een wijze van politiek bedrijven is die in de afgelopen decennia door vrijwel alle partijen bij vlagen wordt gehanteerd. Zij het dat als men het zelf doet, het geen populisme heet; populisme is wat anderen doen. Er zijn nog maar weinig partijen die in verkiezingstijd geen marketing- of communicatiedeskundigen consulteren en die niet het profiel van hun potentiële kiezers in kaart brengen om te weten wat die willen horen.

Natuurlijk laten zich verschillen vinden tussen populisten en wat an-

dere politici doen. De kiezer naar de mond spreken, een beroep doen op ‘onderbuikgevoelens’ en zich weinig of niets gelegen laten liggen aan redelijke beperkingen, heersende opvattingen en gevestigde instituties; een populist gebruikt het stelselmatig om macht te verwerven en invloed te doen gelden. Maar er zijn maar weinig partijen die daarvan nooit gebruikmaken. Wie zonder zonden is, werpe de eerste steen. Misschien is dat ook waarom we zo moeilijk een antwoord vinden op populisme. Het lijkt niet meer dan het stelselmatig en consequent toepassen van waar het in de democratie om draait. Want wat is populisme anders dan politieke macht willen verwerven door te appelleren aan angst en noden; te beloven wat kiezers willen horen, en om plannen vervolgens met een beroep op de ‘wil van het volk’ te willen realiseren, ongeacht juridische, morele en institutionele grenzen? Is dat wat anders dan democratie?

Populisme is onlosmakelijk verweven met de opkomst van de democratie als regeringsvorm; in het oude Athene niet anders dan in Parijs na de val van de Bastille. Men leze slechts Thucydides hoe de Peloponnesische oorlog werd verloren door beleid dat in de volksvergadering en niet in de krijgsraad werd uitgestippeld. Tweëntwintig eeuwen later zette de Franse Conventie met een beroep op de ‘wil van het volk’ de koning af, trok alle macht naar zich toe en liet zich aan geen institutie meer iets gelegen liggen (kerk, recht, jaartelling). In naam van het volk werden wet en gewoonte gewijzigd, nieuwe belastingen opgelegd en dienstplicht ingevoerd; maatregelen waar absolute vorsten niet aan hadden hoeven denken. Met een beroep op de ‘wil van het volk’ en de bescherming van de revolutie ontaardde de democratie in een politiek schrikbewind.

ACHTERDOCHT

De praktische ervaring met de Revolutie en de democratische regering in Frankrijk heeft de Europese landen voor de eerst daaropvolgende eeuw uiterst achterdochtig gemaakt jegens democratische beginselen. Waar door volksrevolutie een nieuw bewind ontstond, zoals in België, werd een nieuwe monarch gezocht als drager van het gezag. De monumentale studie van De Tocqueville naar ‘De democratie in Amerika’ was geschreven in verwondering over hoe democratie daar kon functioneren, niet om de invoering van dat systeem in andere landen te propageren. Wat De Tocqueville in de vs vond, was ook meer een democratische monarchie dan wat we nu een democratie noemen.

Dat desondanks democratie vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw geleidelijk als regeringsvorm werd ingevoerd in Europa, was omdat

het steeds ging om een gemengde regeringsvorm. De risico's en gevaren van democratie waren daarbij ingeperkt door instituties en concepten, zoals de constitutionele monarchie, scheiding der machten, de rechtsstaat, de vertegenwoordigende democratie, het tweekamerstelsel, afwijzing van referenda en (aanvankelijk ook) beperking van het kiesrecht. Bovendien was er aan een aantal maatschappelijke randvoorwaarden voldaan die democratische controle en besluitvorming mogelijk maakten, zoals in het

bijzonder het ontstaan van een geïnformeerde publieke opinie.

De democratie is zo ingeburgerd dat we de potentiële risico's daarvan niet meer zien

De democratie is inmiddels zo ingeburgerd dat we de potentiële risico's en gevaren daarvan niet meer zien of als reëel ervaren. Daarom worden de instituties en 'beperkin-

gen' die democratie als regeringsvorm stabiel en dragelijk maakten, nu steeds meer als inperking van 'echte' democratie gezien. (Hetgeen klopt, want daar waren ze voor bedoeld.) Sinds het eind van de jaren zestig zijn ze achter elkaar steeds meer onder vuur komen te liggen. Wat in de afgelopen jaren onder de noemer van staatkundige en bestuurlijke vernieuwing werd voorgesteld en ten dele gerealiseerd, strekte veelal tot afschaffing van een of meer van de bedoelde institutionele waarborgen tegen een al te directe en populistische democratie – directe verkiezingen, referenda, afschaffen van de Eerste Kamer, enzovoorts. Ook de maatschappelijke randvoorwaarden voor het functioneren van een vertegenwoordigende democratie zijn geërodeerd. Van een werkelijke publieke opinie is nauwelijks meer sprake. In plaats daarvan hebben we dagelijks wisselende opiniepeilingen gekregen en publieke emotie gevoed door televisiebeelden en een stroom gevoelens van onvrede en onrust. Is het dan vreemd dat ook populisme sterker en onverhuld de kop opsteekt?

Opmerkelijk is dat tezelfdertijd ook de greep van de rechter op de besluitvorming is uitgebreid door middel van rechterlijke toetsing van wetten en besluiten aan verdragen en eventueel de grondwet. Dat zal echter geen tegenwicht bieden tegen de eerstbedoelde ontwikkeling. Het kan hooguit in 'versnelde pas' het moment nader brengen dat rechter en 'volkswil' in directe confrontatie zullen komen, zonder dat de bemiddelende rol van de Staten-Generaal daartussen zit. Gevreesd moet worden dat de rechter in dat conflict zal moeten wijken. Tekenend is in dat verband dat recent als 'staatkundige vernieuwing' werd voorgesteld om rechters nog slechts tijdelijk te benoemen en ze eventueel te kiezen. Voor in verontwaardiging het afgrijzen over dergelijke voorstellen wordt uitgesproken, is het goed te beseffen dat dergelijke mechanismen al langer functioneren in

diverse staten in de vs. Het verklaart de *verwondering* van De Tocqueville over de democratie in Amerika.

WAARBORG TEGEN POPULISME

Biedt de christendemocratie een antwoord op het opkomend populisme? Het CDA en de partijen waaruit dit is voortgekomen hebben immers altijd volkspartij willen zijn en hebben mede aan de wieg gestaan van de verbreding van het kiesrecht tot het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen. Kuiper en Schaepman hebben hun respectieve volksdelen als kiezers willen mobiliseren in brede volkspartijen. Was dat niet een vorm van populisme?

De christendemocratie biedt desondanks vermoedelijk een goede waarborg tegen populisme, want het concept van een volkspartij is het tegendeel van een populistische beweging die pretendeert de volkswil te vertegenwoordigen. Want die volkswil waar een populist zich op beroept is per definitie de 'wil' van slechts een *deel* van het 'volk'. En hij – de populist – wil die 'wil' doorgaans realiseren in confrontatie met en vaak ten koste van een welbepaalde minderheid. Het christendemocratisch concept van een volkspartij berust op het tegendeel. Het berust op de gelijkwaardigheid van mensen (geschapen naar Gods beeld) en wil alle mensen verenigen in de gemeenschappelijkheid van belangen en in de verwerping van belangenstrijd als politiek model.

Het christendemocratisch mensbeeld gaat niet uit van de mens als autoonoom, zelfredzaam en zelfgenoegzaam individu, maar van de mens die als uniek persoon geschapen en geroepen is, en die slechts in gemeenschap met anderen zichzelf kan zijn en kan bestaan. Mensen zijn zowel zelfredzaam als hulpbehoevend. Om tot hun recht te komen hebben ze elkaar nodig; tot steun en tot verantwoordelijkheid. Daardoor is ieder mens meer dan zichzelf, is de samenleving meer dan de optelsom van individuen, en is de maatschappij meer dan een overheid en een markt. In dat concept is er geen tegenstelling tussen individu en gemeenschap, tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, tussen recht en plicht. Het zijn slechts verschillende aspecten van dezelfde relatie.

Een volkspartij is in die visie uiting van de overtuiging dat politiek niet gaat om het aanzetten van tegenstellingen, maar om het vinden en ontwikkelen van gemeenschappelijke belangen. Het concept van de volkspartij berust op het uitgangspunt dat ieder mens drager is van morele waarde en dat wat goed is en van gemeenschappelijk belang derhalve de uitkomst moet zijn van intern overleg en debat, en niet de wensen van een belangengroep of de meerderheid bij stemming. Meerderheidsbesluitvorming is een verlegenheidsoplossing die gebruikt kan worden als er geen betere, meer verant-

woorde methode van besluitvorming is; maar dat levert geen moreel verantwoorde oplossing op. Men legt zich bij een meerderheidsbesluit neer in het belang van de vrede binnen de gemeenschap, maar het kan nooit een morele rechtvaardiging en verantwoording zijn van het eigen gedrag.

Populisme veronderstelt dat het volk altijd weet wat goed is en derhalve dat wat het volk wil goed is. De christendemocratie is ontstaan uit een referendum: ‘Wie wilt ge dat ik u loslaat?’, waarna Pilatus zich de handen wies

De christendemocratie weet dat de ‘volkswil’ doorgaans geen recht doet en geen goed doet

en zich onschuldig verklaarde aan het onrecht dat begaan werd. De christendemocratie weet derhalve dat ‘volkswil’ doorgaans geen recht doet en geen goed doet. Het kan nodig zijn om bij meerderheid knopen door te hakken bij gebrek aan een

meer verantwoorde methode, maar dat betekent niet dat het rechtvaardige beslissingen of waarheid oplevert.

Vanuit die overtuiging heeft het CDA al meer dan een eeuw mede verantwoordelijkheid gedragen en willen dragen voor de inrichting, kwaliteit en toekomst van de Nederlandse samenleving en maatschappij. De inzet daarbij is steeds geweest voorwaarden te scheppen die mensen in staat te stellen om in waardigheid en zekerheid een bestaan op te bouwen. Een goed functionerende economie, gezonde overheidsfinanciën, sociale voorzieningen en sociale zekerheid zijn daarbij wezenlijk, maar geen doel op zichzelf. Doel is om mensen in hun kracht te zetten en in gezin, omgeving en samenwerkingsverbanden tot hun recht te laten komen (= gerechtigheid), opdat zij in verantwoordelijkheid naar vermogen een bijdrage leveren aan de samenleving, omzien naar elkaar en bouwen aan een veilige toekomst hier voor onze kinderen (= rentmeesterschap). Want die toekomst is niet de uitkomst van sociale strijd, belangentegenstelling of eigenbelang en concurrentie, maar van samenwerking, betrokkenheid, onderlinge zorg, verantwoord beheer van wat ons is toevertrouwd, gemeenschappelijke ambitie en het besef bij ieder dat, als het beter moet, ieder in de eerste plaats zelf daar actie op moet nemen.

Vandaar dat het CDA niet vanuit politieke opportuniteit, maar uit beginsel volkspartij is en wil zijn. Om op basis van vaste waarden en beproefde Nederlandse tradities met wie hier leeft en werkt een betrouwbare en gerechte samenleving te bouwen waarin mensen tot hun recht komen en een duurzame toekomst hebben met perspectief. Niet voor mensen oplossingen vinden en die opleggen, maar mensen in staat stellen met anderen antwoorden te vinden voor hun zorgen, behoeften en gevoelens en die nodig te borgen.

FUNDAMENTEEL VERSCHIL MET POPULISTISCHE POLITIEK

Het CDA wil daarom een partij zijn van mensen die verantwoordelijkheid willen nemen, betrokkenheid tonen en actief betrokken zijn bij maatschappelijke verandering. Niet de ‘volkswil’ maar de eigen verantwoordelijkheid is daarbij bepalend. Ook dat is een fundamenteel verschil met populistische politiek. Populisten zullen kiezers vooral willen aanspreken als ‘slachtoffer’ van overheids machten, politieke krachten en economische ontwikkelingen die buiten hen om gaan. Kiezers worden dan niet meer aangesproken als burgers die mede verantwoordelijkheid dragen, maar op hun onmacht en onvrede. De christendemocratie wil in tijden waarin mensen zoeken naar houvast, die bieden door samenwerking met elkaar en zekerheid bij elkaar en niet door voor mensen alles te regelen en ze de oplossingen op te leggen. Een betrokken burger wordt men niet vanzelf, het moet geleerd worden. Samenwerken, verbinden, matiging, beperking, respect voor een andere zienswijze, beleving of geloof; het komt niet vanzelf, maar moet worden bijgebracht door ouders, door de naaste omgeving en door de samenleving als geheel. En juist daar ligt een grote uitdaging als het gaat om de vraag wat een antwoord zou kunnen zijn op het groeiende onbehagen. Niets werkt zo louterend als zelf betrokken te zijn, zelf deelnemer te zijn, zelf te worden aangesproken op wat wel of niet zou moeten.

Duidelijk moge zijn dat christendemocratische uitgangspunten en populisme wezenlijk verschillen, en dat het christendemocratische concept van een volkspartij iets fundamenteel anders is dan de ‘volkswil’ waar populisme zich op beroept. Maar evenzeer moge duidelijk zijn dat in die christendemocratische uitgangspunten en visie besloten ligt dat populisme niet bestreden moet worden door confrontatie, afwijzing en uitsluiting, maar ook door daarmee waar mogelijk samenwerking te zoeken, om zo kiezers die door populistische stromingen worden aangetrokken ervan te overtuigen dat hun zorgen en vrees recht gedaan kan worden op een wijze die recht doet aan belangen en de waardigheid van anderen.